

O‘QUVCHILAR O‘RTASIDA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISHNING MUHIM IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK VAZIFALARI

Mansurova Guluzro Bahodirjon qizi

Andijon viloyati Oltinko‘l tumani 24- maktab psixologi

Nazirova Zulxumorxon Zuhridin qizi

Andijon viloyati Oltinko‘l tumani 19- maktab psixologi

Raximova Feruzaxon Zokirjonovna

Andijon viloyati Oltinko‘l tumani 20- maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘quvchilar o‘rtasida jinoyatchilikning oldini olish masalalari, uning ijtimoiy va psixologik omillari hamda profilaktika yo‘nalishlari yoritiladi. Shuningdek, maktab, oila va jamiyat hamkorligining ahamiyati, amaliyotchi psixolog va pedagoglarning vazifalari tahlil qilinadi.

***Kalit so‘zlar:** jinoyatchilik, o‘quvchilar, profilaktika, ijtimoiy muhit, psixologik omillar, deviant xulq, tarbiya, nazorat, motivatsiya, hamkorlik.*

KIRISH

O‘quvchilar o‘rtasida jinoyatchilik — bu jamiyat uchun jiddiy muammolardan biri bo‘lib, u o‘smirlarning noto‘g‘ri xulq-atvori, ijtimoiy muhitning salbiy ta‘siri va tarbiyadagi kamchiliklar natijasida yuzaga keladi. Shu sababli ushbu muammoning oldini olish ijtimoiy-psixologik jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Jinoyatchilikka moyillik ko‘pincha oilaviy muhit, tengdoshlar ta‘siri, nazoratning yetishmasligi va noto‘g‘ri tarbiya bilan bog‘liq bo‘ladi. O‘quvchilarning e‘tiborsiz qolishi, mehr yetishmasligi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning sustligi ularni salbiy yo‘llarga boshlashi mumkin. Voyaga yetmagan shaxs jinoyati — bu 18 yoshga to‘lmagan shaxslar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarlik va jinoyat harakatlaridir. Ushbu turdagi jinoyatlar jamiyat uchun xavfli bo‘lib, o‘smirlarning kelajakdagi hayotiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi ko‘pincha o‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Bu davrda bolalar hissiy jihatdan sezgir, ta‘sirchan va mustaqillikka intiluvchi bo‘ladi. Shu sababli ular ba‘zan noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishi mumkin. Jinoyatchilikka olib keluvchi asosiy omillar orasida oilaviy muhit muhim o‘rin tutadi. Ota-onaning e‘tiborsizligi, noto‘g‘ri tarbiya, oiladagi nizolar va mehr yetishmasligi bolani salbiy yo‘lga boshlashi mumkin.

Tengdoshlar ta‘siri ham katta ahamiyatga ega. O‘smirlar ko‘pincha do‘stlari ta‘sirida huquqbuzarliklarga qo‘l uradi. Noto‘g‘ri muhitga tushib qolgan bola o‘z xatti-harakatining oqibatini to‘liq anglamasligi mumkin. Maktab muhitining roli ham muhimdir. O‘qituvchilar va psixologlar o‘quvchilarning xulq-atvorini kuzatib borishi,

muammolarni o‘z vaqtida aniqlashi zarur. Bu jinoyatchilikning oldini olishda samarali choradir.

Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligini oldini olish uchun profilaktika ishlari olib borilishi zarur. Bu — huquqiy tarbiya, psixologik maslahatlar, treninglar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi. Ota-onalar bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Farzandning bo‘sh vaqtini nazorat qilish, uning do‘stlari va qiziqishlarini bilish, unga mehr va e‘tibor ko‘rsatish jinoyatchilikning oldini oladi.

Shuningdek, o‘quvchilarni sport, san‘at va boshqa foydali mashg‘ulotlarga jalb etish ham muhimdir. Bu ularning bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazishiga yordam beradi va salbiy ta’sirlardan himoya qiladi. Huquqiy madaniyatni shakllantirish ham asosiy vazifalardan biridir. O‘quvchilar qonunlarni bilishi, o‘z huquq va majburiyatlarini anglab yetishi zarur. Ijtimoiy-psixologik profilaktika o‘quvchilar orasida jinoyatchilikning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonda o‘quvchilarning xulq-atvorini o‘rganish, muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha tizimli ishlar olib boriladi.

Maktab amaliyotchi psixologining vazifasi — o‘quvchilarning ruhiy holatini tahlil qilish, ularning muammolarini aniqlash va zarur yordam ko‘rsatishdir. Psixologlar individual suhbatlar, treninglar va psixologik mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarning ijobiy xulqini shakllantiradi. Pedagoglar esa o‘quvchilarning tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. Ular dars jarayonida va tashkiliy ishlarda o‘quvchilarga to‘g‘ri yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi, ijobiy qadriyatlarni singdiradi. Oila bilan hamkorlik jinoyatchilikning oldini olishda asosiy omillardan biridir. Ota-onalar farzandlariga e‘tiborli bo‘lishi, ularning muammolarini tinglashi va to‘g‘ri tarbiya berishi zarur.

Tengdoshlar muhitining ta’siri ham katta. O‘quvchilar ko‘pincha do‘stlari ta’sirida noto‘g‘ri qarorlar qabul qiladi. Shu sababli sog‘lom ijtimoiy muhitni yaratish muhimdir. Profilaktik tadbirlar — seminarlar, treninglar, suhbatlar va sport-musobaqalar orqali o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish jinoyatchilikning oldini olishda samarali hisoblanadi. Motivatsiya va ijobiy rag‘batlantirish ham muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarni muvaffaqiyatga undash, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish orqali salbiy yo‘nalishlardan uzoqlashtirish mumkin.

Shuningdek, o‘quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirish zarur. Ular qonun-qoidalarni bilishi va ularga amal qilishning ahamiyatini tushunishi kerak.

Huquqbuzarlik sodir etgan yoki xulqiy og‘ishlari ijtimoiy havf ehtimolini yuzaga keltiradigan voyaga yetmaganlar umumta‘lim maktablarining ichki nazoratiga olinishi belgilangan. Bunday o‘quvchilar qatoriga ta‘lim muassasalaridagi mashg‘ulotlarga uzrli sabablarsiz kelmayotgan va muntazam ravishda qatnashmayotgan o‘quvchilar, ma‘muriy huquqbuzarlik sodir etganlar, notinch oila

farzandlari, tarbiyasi og‘ir bolalar, ta‘lim muassasalariga o‘tkir tig‘li ta‘qiqlangan buyumlarni olib kelgan yoki olib kirishga uringan o‘quvchilar va ijtimoiy havfli hatti-harakatlarni sodir etgan voyaga yetmaganlar kiradi. Umumta‘lim maktablarida yakka tartibda ishlashda huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli bo‘lgan yoki qayta sodir etish ehtimoli bo‘lgan bola barcha profilaktik tadbirlarning markazida bo‘ladi. O‘quvchilar bilan yakka tartibda profilaktik tadbirlarni olib boruvchi mas‘ul xodim sifatida sinf rahbari, yoshlar yetakchisi, maktab psixologi, tajribali o‘qituvchilardan bir nafari

(zarur hollarda bir necha nafar) bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar maktab ichki nazoratiga uch, olti, to‘qqiz oy va bir yil muddatga olinadi, ushbu muddat o‘quvchining xulqida ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘lgunga qadar uzaytirilishi mumkin.

Mas‘ul xodimlar bolaning davomati, o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini nazorat qilish, u bilan suhbatlar o‘tkazish, bolaga turli sohada maslaxat va yordam berish, bolaning oilasi bilan muntazam aloqa qilish, bolani o‘zi qiziqqan to‘garakka biriktirish va boshqalarni amalga oshiradilar.

Huquqbuzarlik profilaktikasi sohasida shaxslarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish, huquqiy savodxonlikni oshirish, qonunlarga roiya qiladigan fuqarolarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda umumta‘lim maktablarida fan sifatida o‘tiladigan —Huquqshunoslik darslari o‘z o‘rniga ega. O‘quvchilarga huquqbuzarlik, huquqiy javobgarlik, jazo, jinoyat, huquqbuzarlikning oldini olish, huquq va axloq normalari kabi tushunchalar aynan ushbu darslarda yoritilib, mavzuga oid muammoli vaziyatlarni tahlil qilish bilan mustahkamlanadi.

Ijtimoiylashuv va shaxsni shakllantirishda ta'lim tizimidagi ijtimoiy ish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jamiyatning barcha bolalarga to'laqonli ta'lim bera olish qobiliyati - bu jamiyatning ijtimoiy sog'lomligining ko'rsatkichi va uning barqaror rivojlanishining zaruriy shartidir. Zamonaviy jamiyatining o'zgaruvchan sharoitida faqat mustahkam ta'lim insonga o'z mavjudligini ta'minlashga va ijtimoiy, kundalik, kasbiy, mehnat va ijtimoiy funktsiyalarni bajarishga imkon beradi. Bugun to'laqonli (boshlang'ich, o'rta, kasb-hunar) ta'lim olish imkoniyatidan mahrum bo'lgan kishi ertaga o'zini o'zi ta'minlay olmaydiganlar qatoriga qo'shilib, jamiyatning boqimandasiga aylanishi mumkin.

Pedagogika, shu jumladan ijtimoiy pedagogika, umumta‘lim maktablarida voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarlik sabablari va manbalarini o‘rganish hamda jinoyatchilikning kamayishini ta‘minlaydigan bunday profilaktika dasturini yaratish uchun zarurdir. Deviant xatti-harakatlarning oldini olishni tashkil qilish jarayonida ijtimoiy pedagogning vazifasi voyaga yetmaganlar bilan munosabatlarda haqiqiy hamkorlik va sheriklik muhitini yaratishdir. Ularning ixtiyoriy ravishda yordam so‘rash prinsipi va yordam taklif qilish prinsipi bir xil darajada amal qiladi. Bolada deviant xatti-harakatlarning oldini olish jarayonida ijtimoiy pedagog quyidagi

vazifalarni amalga oshiradi: diagnostika; ma'lumot to'plash va tahlil qilish; o'qitish; ma'lumot berish; ijtimoiy va psixologik muammolarni hal qilishda yordam berish; boshqarish. Ijtimoiy pedagoglar o'quvchilarning ijtimoiylashuv jarayonlaridagi o'ziga xoslikni, individual xususiyatlarni o'rganib, xulqiy og'ishni boshidan o'tkazayotgan bolalarga amaliy yordam ko'rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilar o'rtasida jinoyatchilikni oldini olish kompleks yondashuvni talab qiladi. Maktab, oila va jamiyat hamkorligi orqali sog'lom muhit yaratish, psixologik yordam ko'rsatish va ijobiy tarbiya berish bu muammoni kamaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi "Bola huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'zbekiston, 2018.
5. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2021.
6. Yo'ldoshev B.X. O'smirlar psixologiyasi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
7. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. — Moskva: Logos, 2020.
8. Kon I.S. O'smirlik davri psixologiyasi. — Moskva: Prosveshcheniye, 2017.
9. Bandura A. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi. — Moskva: Pedagogika, 2018.
10. UNICEF. Bolalar huquqlari va himoyasi bo'yicha xalqaro materiallar. — 2022.